

Водиці вмитись, рушничка втертись.
 Я ж йому дала водиці вмитись,
 Водиці вмитись, рушничка втертись.

Записані мною і подані тут волинські купальські пісні — се матеріал настільки цікавий, що варто було б їх науково обробити. Не маючи тепер на се часу і спромоги, подаю їх і так, щоб не лежали даремне, а послужили би для розширення поля при спеціальних студіях над нашими обрядовими піснями.

При піснях я записала мотиви, до них належні*), бо вважаю, що записати пісню без мотива значить зробити тільки половину справи, тим більше, що по мотивах обрядових пісень можна уважати часом, на скільки є стародавня яка пісня. Окрім того ці оригінальні, давні мотиви певне придадуть ся тому, хто займаєть ся народньою музикою. Записувала я голоси пісень від селянок, яко мога вірніше, не стараючись підводити їх під яку небудь звісну ритмічно-музичну теорію, а бажаючи тільки удати мотив у нотах так, як чула его в співі. При записуванню пісень і мотивів я хотіла наблизитись як можна більше до фонографічної достотности, щоб удати як найвірніше всі найдрібніші одмини вимови і всі модуляції мотиву, бо вважаю се ідеалом усякого збірача устних народніх матеріалів.

Леся Українка.

VI. Кошут і Кошутська війна.

Смерть і величаві похорони Лайоша Кошута звернули на него увагу всеї Європи, відсвіжили в пам'яті нових поколінь ті події, котрих покійний був свідком а в значній мірі й творцем. Що з Кошутом зійшла в могилу незвичайна постать, одна з характерних, історичних постатів XIX віку, сему ніхто не заперечить. Що в своїм ріднім краю імя его тишилось величезною популярністю, було навіть стягом особного сторонництва прозваного незалежним, що кожде его слово приймало ся там его прихильниками як оракул, а навіть противники мусіли з ним числити ся — се також звісні речі, а власне похорони і сполучені з ними розрухи та політичні демонстрації дають на се найліпший доказ.

Та чи по своїй діяльності, по своїм ідеалам Кошут справді належить до перворядних постатів у історії нашого віку, таких як Гарібальді, Мацціні і др., з якими так часто любить порівнувати его мадярська національна гордість, се друге питанє, на котре тільки основна історична критика може дати відповідь. Інтересний суд про особу і вдачу Кошута видав австрійський історик Кронес: „Kossuths ehrgeizige All-

*) На жаль, ми і сим разом з типографських причин не могли подати тих мотивів, та надіємось долучити їх на особній картці до одной з слідуочих книжок „Житя і Слова“. Ред.

geschäftigkeit liebte die Extreme und sonnte sich immer an dem Beifalle der Menge. Er fühlte radical, er war kein politischer Komödiant, aber er wollte ewig bewundert, vergöttert sein, überall und in Allem herrschen; ein grosses Talent, ein politischer Virtuose, aber kein politischer Charakter; ein oratorisches Genie, aber ein dilettantenhafter und dabei selbstsüchtiger Staatsmann“ (Fr. Krones, Geschichte der Neuzeit Oesterreichs vom achtzehnten Jahrhundert, Berlin 1879, стор. 680). Позаяк діяльність політична Кошута тягла ся аж до останніх хвиль его життя, а его політичний заповіт вибігає геть-геть у будуще, так що Мадяре навіть не можуть зважити ся тепер его опублікувати, для того на таку кристику, якої б треба для оцінки сеї діяльності, не швидко ще мабуть прийде час.

І ми не будемо поривати ся на критику, а піднесемо хіба той факт, що Кошута і найважнійша доба его життя — его диктатура в Угорщині від апріля до септября 1849 р. загально звісні і нашому народови і живуть безсмертно в численних піснях народних. Правда, сам Кошута і его диктаторська діяльність не находять в народі нашим симпатіі і пісні ними не дуже подрібно займають ся; звертаючи натоміць головну увагу на саме поборене угорського повстання при помочи російського війська. Сей факт, що царь російський вислав велике військо на поміч нашому цісареві, сам перехід того війська через наш край і памятна битва під Коморном, властиво під Мішкольцом 25 іюля, отсе головні епізоди тої невеличкої епопеї, що в устах нашого народа зложила ся довкола особи Кошута. Бажаючи і від себе кинути грудку землі на свіжу могилу угорського екс-диктатора, ми зібрали ті пісні — все, що могли найти друковане і значне число рукописних відмін, і подаємо тут в систематичнім порядку з деякими своїми увагами.

Та поки перейдемо до пісень, годить ся згадати про один урядовий документ, друкований по руськи, котрий певно мусів причинити ся до спопуляризованя імени Кошута і его головних товаришів серед нашого народа.

Бувши зимою на початку 1892 р. в с. Ботелці вижній турчанського пов. найшов я там між іншими старими паперами перехованими в церкві один доволі рідкий, бо доси ніякому бібліографови незвісний руський друк, котрий, думаю, не лишнім буде тут передрукувати не тільки як бібліографічний куріоз, але й для его історичної стійности.

Є се піваркуш білого паперу, формату більшого від того, який тепер уживає ся до писаня (давній „канцелярійний“ папір), задрукований тільки з одного боку великими кирильськими буквами, без означеня місця і року друку. Зі змісту ясно, що побачив він світ божий у Відні під koniecь 1849 року по упадку повстаня угорського. Карта ся не що інше, як лист гончий (Steckbrief) австрійського уряду за головними провідниками угорського повстаня Кошутом, Пульським, Мадерасом і Таузенуом. Опубліковане сего листу по руськи свідчить ясно о тім, що уряд австрійський дуже добре тямив про істноване Русинів в хвилях, коли ему було сего потрібно. Факт, що екземпляр листу переховав ся в церкві гірського села Ботелки, що лежить на самій границі угорській, а у Львові і в других центрах галицько-

руського духового життя остав ся невідомий, свідчить о тім, що власти австрійські там тільки его роздавали урядам громадським, де можна було надіятися спіймати ненависних провідників повстання, котрі по капітуляції під Вілягош, як звісно, встигли перекрасти ся на територію турецьку, а відтам на захід Європи.

Ось дословний текст сего інтересного історичного документу, в захованем правописі, мови і інтерпункції:

Описаніа примѣтъ.

„КОШЪТЪ. Аѣтъ маєтъ 42, ростѣ тонкого, около 5 шдховъ 5 цалѣвъ высокій, маєтъ волосы каштановатїи т. в. свѣтлобѣрїи долгиа кѣчеракїи, гѣстїи хорошїи вѣсѣ, котрїи кончїтсѣ въ острїи концы (!) клочковато, и есть до горн (sic) подкрѣченнїи, маєтъ также мѣцнїи такъ называемїи колаѣ грекъ, закрѣченнїи до Середины (sic). Подбородокъ ороженнїи и безъ бороды, очн великїи (sic) и голѣвїи мають мылаѣ, смиренное выраженїе, але шкъ гокоритъ, то стаютьсѣ живимн и огнистїимн (sic). — Лице продолговатое, вѣдкое, носъ также продолговатїи, але регларнїи; органъ въ мовѣ чистїи и полнезвѣчнїи, въ ходѣ спокойнїи и головѣ несклоняетъ на бѣкъ а рѣки такъ неситъ, що нїмн або размѣуѣтъ, або нїхъ передъ собою складаетъ. — Во вѣсѣхъ своихъ перѣшнѣахъ есть Кошѣтъ спокойнїи, безъ пристрастїа, але въ мовѣ стаетьсѣ дѣже живимъ и дѣйствѣтъ рѣкамн. Выраженїе лица его въ спокойномъ состоянїи есть терпїиѣе и обжалаетъ оунылость, т. в. меланхолїю. Зымою (sic) и лѣтомъ неситъ Кошѣтъ коретникъ т. в. колѣръ отъ сорочки, вывернѣтїи на атлѣк.

ПЪЛЬСКІЙ. Тонкого ростѣ, 5 шдховъ 4 цалн высокій, лице его продолговатое, волосы чернїи, вѣсѣ рѣдкозаросаїи магкїи а на томѣтъ гѣстозарослаа великаа (sic) борода, носъ горѣатїи, чело высоке, очн вѣрїи, огнистїи, але на головѣ волосѣ мало и рѣдко. — Въ ходѣ на передъ похлѣнїи, неситъ Пъльскїи лѣвѣю рѣкѣ наибольшѣ на спинѣ подъ кафтаномъ. Аѣтъ вѣдетъ около 30, органъ въ мовѣ слабий, и такъ шкъ шкого хорокитого человекка.

МЯДЪБРЯВЪ. Есть малїи, крѣпкїи, але не дѣже въ тѣлѣ, маєтъ черножаѣтое лице, оумѣрннїи носъ, гѣстїи бровы; малїи, келючїи, вѣрїи очн, гѣстїю чернорыжѣю борода на цѣломъ лицѣ, котраа зѣгаѣтъ въ долину кончїтсѣ и есть особливѣ примѣтна; Мадѣра сѣ волосы на головѣ, котрїи сѣтъ гѣстїи и щетїиннїи, неситъ дѣже коротко остриженїи [ѣдва полъ цала долгиа] и шеткою до горн подчесанн, для чего и чело его и такъ высоке есть цѣломъ вольне. Въ лѣтахъ около 42 а наибольшѣ 45 лѣтъ, органъ въ мовѣ крѣпкїи, а часомъ криканиїи, въ постѣпнїи холоднїи а въ обѣжденїи сѣхїи, производитъ сей человеккъ неприятное впечатлѣнїе на каждого, неа изъ вѣсѣхъ его рысѣвъ оказываетьсѣ злобность, але въ особливости легко его познати по его бородаѣ и по фрїзѣрѣ.

Др. ТИВЪЗНЯКЪ. Маѣтъ 35 до 40 лѣтъ, ростѣ малого подсаѣковатого, широкоплечнїи, доволно въ тѣлѣ, маєтъ полное широке лице, желтаво вѣдкїи цѣтѣтъ т. в. вѣрѣ въ лицѣ, короткѣю, широкѣю шыю, горбоватїи носъ, чернїи гладкїи волосы, нискоѣ стѣсненное чело, чернїи очн, гѣстїи чернїи бровы, регларнїи ротъ, зѣ мало заковчнннїи гѣблїи, маєтъ гѣстїю чернѣю бородаѣ, котрѣю вѣсѣ обголанѣ неоставнїи шкъ только короткїи фаворитїи. Въ найпослѣднїишемъ времени носилъ также и вѣсѣ. Лицнїи его рысѣ сѣтъ правдивѣ орїенталнїи. Тримаетсѣ просто а ходитъ дѣже тихо. Такъ зѣна въ гокоритъ чисто по нѣмцїи, а опрїчь того превосходно добре по англѣски и по францїски.

Звѣсно, уряд не ограничував ся тим, що по упадку повстання видав і велїв опублікувати по гірських селах руский лист гончий за Кошутом. Підчас самого угорського повстання селянам у горах пограничних в Угорщиною велено було держати сторожу, робити засїки в лісах і організувати оружі патролі по горах, бо Угри кілька разів завяляли охоту власти на галицьку територію. І сиравді, поменші відділи повстанців угорських раз у раз впадали до Галичини, хапали

худобу а то й людей на свій бік і робили всякі пакости. Про се говорять ось яка гуцульська пісня:

Н. 1.

Тысарь письма розсилаєт помиж Руснаки,
Шьоби собі свої села добре вартувати.
Аби собі дубелтові варты уложити;
Та бо тысарь воєська віслав Веньґра пригрозити.

(Головацкій, Нар. пѣсни II, 461; дальше приточена пісня зовсім іншого, апокріфічно-моралізуючого змісту.)

В загалі треба сказати, що Гуцульщина витворила найбільше пісень про Кошута і що найбільше звісних нам варіантів власне відтам походить. Слідуюча пісня оповідає про ціле угорське повстанє в звязку зі знесенєм панщини:

Н. 2. Вар. А.

- 1 А Господи милосерниї, як ми бідували,
- 2 А покисме ту паньшину кыжко видбували.
- 3 Слава богу, же нам гаразд тепір сесї літа,
- 4 Ажеби наш тысарь здоров тай жив многі літа!
- 5 Бога просім за тысарь шьо чыс, шьо години:
- 6 Нам паньшину подарував, абих ни робили.
- 7 Бога просім за тысарь сараки Руснаки!
- 8 На тысарь нагнівав си Венґер та Польаки.
- 9 Ај бо Веньґер тај Польаки біду наробили:
- 10 Тылько було в царьї землі, усьу сколотили.
- 11 Ој Підгірьї спудило си, шьо Веньґер жене си;
- 12 Бога просім за тысарь, тысарь не даје си.
- 13 Ој Підгірьї спудило си, шьо нас Веньґер зітне;
- 14 Бога просім за тысарь, чеј то тысарь зіпре.
- 15 Спудила си усьа Польшья, Польшья тај Иршава;
- 16 Та бо чеј нас поратује сила Москалева.
- 17 Веньґер Руса ни бојив си, ни мав тої діјми,
- 18 Бо він ни чьув, шьо јде Москаль вороними кіньми.
- 19 Того воєська ни богато, лишь три міліони,
- 20 А јик ввійшли в Веньґершину, стали на заґони.
- 21 А лишь тылько московського Веньґер воєська збачив,
- 22 Јик загулив в заґороду, окропом опарив.
- 23 Та бо Москаль поправив си, заложив канони,
- 24 От так убив Веньґершину, Господи борони!
- 25 От так убив того Веньґра, шьо лишь став јик курка,
- 26 Вхопив собі товпу воєська тај утык під під Турка.
- 27 А газетьї ни читајем, ніхто то не чьује:
- 28 Али ци го відав Турок, ци він там газдује.

(Я. О. Головацкій, Народныя пѣсни Галицкой и Угорской Руси, Москва 1878, Часть 2, 460—461.)

Кінцеві слова цієї пісні вказують на те, що вона повстала швидко по самих подіях в ній описаних, коли ще незвісно було, чи Туреччина схоче видати Кошута Австрії, чи ні. Виправді автор народної пісні признає ся, що „газети не читаєм“, та все таки факт виїзду Кошута до Англії в маю 1850 року був такий голосний, що після того часу вже й гуцульський співак певно не міг би був над тим застановляти ся, чи Кошут припадком не лишить ся під Турком газдувати.

Ця пісня, здасть ся, не здобула собі по за Гуцульщиною ширшої популярности. В цілости ми маємо записаний тільки один її варіант. Та деякі куплети вирвані з неї розійшли ся ширше, до них додавано нові або й давніші куплети, що відносили ся до тої самої теми, і так повстали слідуєчі два варіанти:

Вар. Б.

- 1 Шьо ми будемо робити, сараки Руснаки,
- 2 Шьо на нас си нагнівали Венґри таї Польяки.
- 3 Ої на нас си нагнівала Польша таї Аршава,
- 4 Але бо нам на помочи сила Москалева.
- 5 Ої а Кошут не знав того, не знав тої діїми,
- 6 А він не знав, шьо їде Москаль вороними кіньми.
- 7 А він собі зміслив зраду, вчинив си їк курка,
- 8 Узлив собі шкадрон воїська таї утік під Турка.
- 9 А ми льуде православі просїм шчире бога,
- 10 Ої шьобисме видогнали біду від порога.

(Уривок із довшої пісні, сточеної в купу з кількох мотивів, записаної в с. Криворівни, коссівського пов., гл. Головацькій Нар. пісні III, 40, N. 28.)

Як бачимо, в тім коротшім варіанті пропущено все, що відносить ся до битви Австріяків і Москалів з Уграми, а за то пам'ять народна добре вдержала факт запомагання Угрів Поляками. Остатній куплет, здасть ся, вказує на ті самі „дубельтові варті“, про котрі говорить N. 1. Сей куплет очевидно старший від самої пісні N. 2. Те саме треба сказати і про перший куплет слідуєчого варіанта:

Вар. В.

- Кажіт, газди, шьо ја брешу, хоть си з мене сьміїте!
 Нидалеко біда, газди, футко си надїїте!
 Шьо ми будемо робити, сараки Руснаки,
 Шьо на нас си нагнівали Угри та Польяки.
 Ої на нас си нагнівала Польшча та Варшава,
 Уже ид нам підступає сила Москалева.
 А ми льуде православі, просїм шчиро бога,
 Шьоби поміг відогнати біду від порога.

(В Криворівни, косс. пов. від Данила Чуперчука записала Целіна Бурчинська 1885 р.)

Конець сего варіанта інтересний тим, що Москаль показує ся вже не помічником Австрії, а трохи чи не ворогом, котрого сила „підступає від нас“ і котрого люде повинні відігнати від свого порога. Така зміна пісні свідчить о тим, що подібниці Кошутської війни починають уже народом забувати ся.

Швидко після упадку угорського повстаня були зложені також слідуючі пісні про Кошута:

Н. 3. Вар. А.

- 1 Сидит Кошут, сидит на високій драбині,
- 2 Пише листи, пише по Угорській країні.
- 3 Ци на жалость, на жалость, ци на вельки зармуток?
- 4 Шкода, боже, шкода, сесь Кошутів вербунок
- 5 Кошуте, Кошуте, на што нас вербуєш?
- 6 Мало маш пінбази, чим нас вигодуєш?
- 7 Шкода, боже, шкода і Кошута самого,
- 8 Што він утік, што утік із орсагу свогого.

(Головацькій, Нар. п'єсни III, 132, N. 67. Не зазначено, де записана.)

М. Драгоманов, приведячи сю пісню (Нові укр. пісні про гром справи, Женева 1881, стор. 61) підносить, що вона була переробкою, що в ній „вояки Русини перевернули на Кошута пісню, котру давно вже співали про цїсаря“. Нам здаєть ся, що ці слова можна прикласти тільки до ст. 5—6 сеї пісні, а також до N. 4. ст. 3—6 вар. А., ст. 1—2 вар. Б.), та сама основа сих пісень є оригінально зложена по поводу Кошута хоча не звісно, чи Русинами, чи Словаками. Також треба замітити, що пісні сеї мабуть не співали вояки; по своїому складу вона більше навіть жіноцька, ніж вояцька.

Другий варіант сеї пісні коротшого розміру („Сидит Кошут на високій драбині“) і з пропущенєм стихів 5—6 находимо у Г. А. Де-Воллана, Угро русскія народныя п'єсни, С.-Петерб. 1885, стор. 161, куди він узятий із П. А. Дешка, Народныя п'єсни, пословицы и поговорки Угорской Руси (Записки Русскаго Географ. Общ. по отд. этнографіи, т. I, 1867, стор. 675, N. 13). Нема сумніву, що пісня ся повстала на угорській Русі, на що вказує сам розмір стиха, зближений більше до словацького, ніж до галицько-руського. Те саме треба сказати і про другу пісню, котру тут приводимо:

Н. 4. Вар. А.

- 1 На кошуцькій горі червена застава,
- 2 Буде там висіла Кошутова глава.
- 3 Кошуте, Кошуте, на шчо нас вербуєш?
- 4 Мало хліба маєш, чим нас вигодуєш?
- 5 „Буду ја вас годувати ячміннов половов,
- 6 Буду ја вас прогоньати камїннов дорогов.“
- 7 Кошутіві дьїти, чоґо ви плачете?

- 8 Згубив Кошут шапку*), де ви її знайдете?
 9 Кошутова пані ходит по жебраньбу,
 10 А Кошут добрий пан шије торби на нбу.
 11 Кошутова пані дуже зголодніла,
 12 По кавалок хліба руку витягала.

(Записив в Комарні, рудецького пов. від Федька Парухи М. Єндик в 1888 р.)

Деякі інтересні доповнення до сего варіанту подає отсей, коротший, та мабуть ближшій до самих подій:

Вар. Б.

Кошуте, Кошуте, на шчо нас вербуєш?
 Малују країну маєш, чим нас вигодуєш?
 Кошуте, Кошуте, не удавай пана,
 Бо твоја гвардіја всьуда розшарпана.
 Кошутова жінка сьдидт засмучена,
 Зі своїми дітьми в невольу втручена.

(З рукописної збірки, незвісно ким списаної десь у стрийських горах)

Є се, о кілько знаємо, одинока пісня сего круга, котра пустила парості і між польський люд. В році 1878 міні лучило ся чути польську пісеньку про Кошута, котра без сумніву була переробкою повисшої пісні руської. На жаль, я затамив собі з неї тільки два куплети, не мавши можности записати єї в цілости. Пісня починала ся так:

Ciężko zapłakała węgierska kraina;
 Czy ją Bóg pokarał, czy se sama winna?

Далі говорило ся про „Кошутів вербунок“, а при кінці був куплет:

Szubieniczka nowa stoi już gotowa,
 Będzie na niej wisieć Koszutowa głowa.

Чи руська і польська пісні не мають спільного жерела в якій небудь словацькій, на що вказують деякі словацїзми в руськім тексті (зармуток, застава-хоругов), на се тепер, не маючи під руками збірок новійших словацьких пісень, не вмію відповісти.

Заким підемо далі, приходить ся нам навести хоч би тільки для контрасту з повнєшими творами людової музи військову пісню, зложену в полку Нассау, що брав участь в війні 1849 року і переняту полковим духом, полковими поглядами на жите і історію. Пісня ся була дру-

*) То нїби коруну вевтерську, шчо крільом не зістав. (Примітка співака.)

кована в „Зорі Галицкій 1850 р. ч. 24 з д. 23 марта. Руський патріот, що єі записав від якогось урльоппника, каже про неї, що єі „співає полк Нассау на дуже відповідну своему содержанию нуту“ і просить читачів, щоб ласкавим оком проминули деякі єі недостатки „зо взгляду на природного поету“.

Н. 5.

Ој там в селі льуде біжут, стајут пред жовньером:
 „Ви від котрих, пане војак з червоним ковньером?“
 „Ја від Нассау — каже војак. — Хочеш більше знати,
 Піди в Відню запитај сѧ, там можут сказати.
 Нас і Угри добре знали, добре нас почули:
 Де но з пушок загукали, наші хлопці були.
 Під Коморно цїсар їде, перед Нассау стаје;
 Він нас пізнав в громах. боју, він нас памјатаје.
 А там в лісі з під Коморна було шчо гљадати:
 Стримит Угрів хмара чорна, мајут штурмувати
 Не даремно наших хлопців з Браумом там післали:
 Три раз Угри штурмом вальбат, три раз повтікали.
 Шлік надїхав тај віддаје вдьаки нашим зухом.
 Око собі отираје, маха капельухом.
 Гај, то кождї, шчо но здолав, пхаје сѧ до нього,
 Чако підніс, віват волав, бо там було чоґо.
 Під Сегдином коли пришло наперед ступати,
 Јаблоновскїј нам закликав: „На баґнети, брати!“
 Шчо то шанци! Вадьбат мало, коли зачне брати;
 Шчо не впало, повтікало, лежали гармати.
 Не одного з наших хлопців мама не зобаче,
 Бо він лежить в чужїј землі, вона дома плаче.
 Котриј остав, тому жити, кожда донька знаје:
 Хто умїе врага бити, перше право маје.“

Поминаємо вже ориґінальну мораль, котрою кінчить сѧ пісня, а завважимо тїлько, що лаври російських героїв при усмиреню Угрів австрїйський полковий бард зовсім по просту сховав до кішенї, величаючи тїлько своїх. Буде се затим трохи чи не найстарший що до часу документ тої славної „австрїйської невдячности“, на котру так часто нарікають тепер російські політики і публіцисти. Завважимо, що пісня сѧ була друкована лят. буквами на осїбній картці ще 1849 п. з. »Ja wid Nassau. Pieśń. Wiersz Gustawa Kleknera, muzyka Ad. Skrzyszewskiego. „До руського тексту долучений був німецький переклад.

Зовсім не такими блискучими фарбами малює триумфи австрїйського оружя інший людовий співак, якийсь наївний і добродушний Гуцул, котрий зложив спомини своїх особистих пригод у слїдуючїй пісні:

Н. 6.

Ој у поли в крај-дорозї копана кпришці;
 Ој їмили у чисарї Тимофіја Гришці.

Ој јик јего, братыі, јмили в зелены дубиныі :

„Віјди мамко Василюх на дорогу д миныі!

Ој а віјди на дорогу, старесенька бабо!“

„Ој не віјду, міј синочку, бо ја дуже слаба.

Ој не така-м, каже, слаба. а јак-им омлыла,

Јак-им тебе, міј синочку, ввізаного вздріла!“

„Бувај же ми, моја мати, оттепер здорова,

Бо вже мене завтра гоныі аж до Јаблонова“.

Пригнали мі у Јаблоньів, кладут мі до міри,

Там си д миныі ја збігали молодыі жовныіри.

„Јакіј с тебе, ледыніку, жовныір молоденькіј!

А жеби ти ба ј не видыв ныі вітцыі ныі ненькі!“

Ој стојпла моја мати на Прутыі на мостыі :

„Коли віјдеш, міј синочку, та до мене в гостыі?“

„Ој біг знаје, моја мати, ј от коли ја віјду,

Бо ја іду с товаришем на велику віјну.“

Ој јик пришли-м бај на віјну, зачыли-м стрільити,

Взыли си нам с товаришем слозонькі котити

Ој приходит пан једнорал : „Шьо хлонці плачете?

Не біје си, жовныірики. чеј ни погине.“

„Коли ж бо нам, једнорале, всеу старшину вбили :

То тож бо нас, једнорале, јак куреј займили!“

Јик пригнали під Коморно в високі косцьоли,

Ни дали нам три дни јісти, ныі хлыба, ныі соли.

Але пришли три Кошути, взыли си питати :

„Котрі мете, жовныірики, до нас приставати?“

„Алеж ји нас у косцьолиі пјитдесыіт і двістыі :

Усыіж до вас пристаемо, лиш дајте нам јісти!“

Јик нам дали с товаришем попојісти добре,

Займили нас с товаришем стојати у льогрі.

Зачыли-м си с товаришем із одним радити :

„Ци будемо утыкати, ци будыім служити?

Ој јик будыім бај служити, ни добре то буде,

Мусыімо ми ј утыкати межыі својі льуде.“

Јик зачыли-м с товаришем з одним утыкати,

То нас взыли с товаришем гадки пошибати :

„Ој јик же нас, побратимку, Кошут ізлапаје,

Еј то то нас, товаришку, на мак порубае!“

Ој јак же ми бај перејшли за своју границу :

„Узныі же мі бај Кошуте три разыі в г—цу!“

Ој посыіју пшениченьку, зродпла солома;

Кілько-м ходив с товаришем, то најліпше дома.

(В Космачи косівського пов. записав Мелітон Бучинський в 1867 р.)

Переходимо тепер до найпопулярнійшої пісні про угорську війну 1849 року і про поборене Кошута австрійським цісарем при помочи Москаля. Я зібрав загалом 12 варіантів сеї пісні, друкованих і рукописних, записаних в ріжних сторонах нашого краю. М. Драгоманов (Нові

укр. пісні про гром. справи, 62—64) цітує крім того ще 10 варіантів, з котрих деякі може тотожні з нашими (Реваковича з Дрогобича, гл. далі N. 7 вар. B). Вже з сего можна зміркувати, яке могуче вражінє мусіли на наших людей зробити факти розказані в тій пісні і як живо ті факти ще й доси займають увагу народню. Коли попередні пісні звісні нам звичайно з одного-двох записів, з одної околиці, то сю справедливо можемо назвати загально-народньою, єї співають майже всюди по Галичині і то не тільки старші люде, зберегателі старовини, але також парубки й дівчата.

Натурально, що при такій популярности пісня ся в ріжних часах і в ріжних сторонах улягла ріжним переробкам: до неї приточували тут одно, там друге, викидали або забували одні куплети і доробляли нові, а в кінці головну єї основу перенешено на інші, пізніші факти, зовсім на розріз з історичною правдою. М. Драгоманов думає (ор. cit. 62), що первовзір усіх тих варіантів „зложив зовсім письменний чоловік, котрий підлажувавсь до простих солдат“. На сю думку ми не можемо згодити ся. Порівняне нашої пісні з N. 5, піснею справді полкового складання, показує наглядно, що наша пісня має зовсім інший характер. Певна річ, в ріжні варіанти нашої пісні вплетені також шматки полкових пісень або полкових ремінісценцій (полку шволежерів, Гартман, Маццукеллі), та єї інтерполяції легко розпізнати. Не входячи в те, яка була первісна форма нашої пісні, ми по тым єї текстам, які маємо під рукою, констатуємо, що вона дійшла до нас в двох або трьох редакціях, схожих з собою що до головного змісту, з відмінними початками. Перша редакція починає від війни італіянської 1848 року, згадує про виїзд цісаря до Кромерижу і про єго лист до Москаля, щоб ішов на ратунок, по чім описує ся побіди Москаля над Уграми. Друга редакція починає просто від кромерижського exodus'a, при чім про саму війну находимо в одних варіантах більше подробиць, в других менше. В кінці третя, сводна редакція починає від характеристики панщиняних відносин у Галичині, по чім ex abrupto переходить до Кромерижа і до московського походу на Угорщину. Пісні першої редакції я поставив на переді задля того, бо до неї належить варіант найдавніше записаний і опублікований. Записав єго А. Книгвиницький в Косівщині і напечатав у журналі „Галичанинъ“ 1863 р. кн. I, вип. 3.

N. 7. Вар. A.

Загадала Ниталіја кісарика вбити,
 Та хокіла усі гвери капелями палити.
 А як приїшов пан Радецькі, та не много радив,
 За два, за три часи добрі Ниталіју згладив.
 Ішов, ішов та пан кісар з міста Кромерижу,
 Бо він має на серденьку велику огризу.
 Та не тміј (тому) огризу має, що нема що їсти,
 Але тміј угризу має, що не мат де сьїсти.
 А він має їсти, пшти, не приймає трунок;
 Бо він пише до Москаля: „Ставай на ратунок!“

Москаль јему відписује, шо ја піти піду
 Мінш нїшо Венгершпипи бит' лиш до обїду.
 Шо би були удїјили намї сапоньїри,
 Як би не був прислав Москаль свої каноньїри?
 А як прислав своје воєцько і свої гармати,
 Аж тогди си владували веї намї камрати.
 Јакеж було файне місто, яке було ладне —
 Як уно си називало? от відав Комарне.
 Јакеж було файне місто — муром наокола,
 Ніхто јего би не розбив, лиш Москаль Никола.
 Ој як јали у Комарні кульками бриньїти,
 Заплакали у Комарні і маленькі діти.
 Ој як јали у Комарні кульками свї тати,
 Зачьїли си у Комарні мури розсипати.
 Як убили стариј коцьол і середну браму,
 То вінесли перед воецька біленькују фану.
 А як вішов стариј Венгер, зачьїв си просити:
 „А даруйте, луде добрі, свїта, не будем си бити!“
 А як вішов стариј Венгер, а вшав на колїна:
 „А даруйте, луде добрі! дам бутельку віна!“
 „Ми не прїшли, ти Кошуте, твоје віно пити,
 Але прїшли-сми, ти Кошуте твоје житьї взьїти.“
 Перебили-м бај Кошута, шьє коби то ј Бима,
 Тогди би нам, геј камрати! шьє-лива година!
 Перебили ми Кошута, шьє коби то Турка!
 Отак Кошут тој утікав, јик з ліса вевјурка.

Вар. Б.

Зачьїла сї Ниталїја з нашим царьом бити.
 Ладованьї малї гвери не хтьїли палити.
 Як надїхав пан Радецькїј, не богато радив:
 За двї, за три годиноньки Ниталїју згладив.
 Зачекајте, луде добрі, скажу новиноньку!
 Зачинајут Польчаченьки з цьїсарьом віноньку.
 Цьїсарь стоїт на сторонї, на тото вважає,
 Же то біднї швальїжери в огни погибає.
 „Уступайтеж, швальїжери, тај до гльїду свого,
 Нај ту та јдут вуланчики з нумеру чвартого“
 Ој як прїшли вуланчики з нумеру чвартого,
 Та виграли цьїлу Польшчу цьїсарьу својому.
 Як зачали ја стрільвати, кульїма бреньїти,
 Заплакали у Коморнїм Кошутовї дьїти.
 Фундовано, фундовано кремїньом до кола,
 Ньїхто јего не розїбје, як Москаль Микола.
 А виходит Кошутїшче на зельїзну браму,
 Тај виносит Кошутенько біленькују фану.
 Тај кльїкає Кошутїшче на свої колїна:

„Прощу ја вас војаченьки на бутельку вина!“
 „Ми не пријшли, Кошутинче, твоје вино пити,
 Лио ми пријшли, Кошутинче, твоје житы взяти.“

(Записав Тит Ревакович в дрогобицькім повіті в іюлі 1863 року.)

Як бачимо, тут в основу першого варіанту вставлено (ст. 7—12) уривок такої самої полкової поезії, якої specimen ми вже бачили в N. 5 і які ще побачимо в дальших варіантах. Історично вірна ремінісценція про уділ Поляків в угорськїм повстаню (вар. А. знає навіть Бема) тут розпала ся в якусь війну Австрії з Польщею, при чім улани (очевидно Русини) здобувають цілу Польщу для Австрії. Міні здає ся, що конфузїю в сей варіант внесли власне події 1863 р. В дрогобицькїм пов., де був записаний отсей варіант, живе богато тзв. шляхти ходачкової, котра тоді дуже інтересувала ся повстанєм і подекуди навіть провокувала хлопів, так що ті бояли ся, щоб стара Польща опять не вернула. Се могло дати привід до вставлення в пісню слів о війні Польщі з нашим цісарем.

Із другої редакції нашої пісні три варіанти говорять іще про війну з Уграми і Кошутом, чотири варіанти забули вже про Кошута і перенесли всю основу пісні (враз із російською помічу!) на Французів, а один варіант — на Прусаків. Подаємо ті три групи під особливими нумерами:

N. 8. Вар. А.

Вітер віє, вітер віє, вітрец повіває,
 Сьдїт тьїсарь на крісличку і думку думає.
 Та не тују, каже, думку, як би вино пити,
 Але тују, каже, думку, як би Веньґра бити.
 Та написав цар до цара темньєнкої ночи:
 „Ти Москальу, славиц цару, стань ми до помочи!“
 „А ја тобі стати стану тај і пітї піду,
 „Нима міні Веньґра бити, то лиш до обїду.
 „Та як зішльу на долину кінноту, піхоту,
 „То від рана до обїду зробльу з них болото.“

(Записано в Вижниці 1872 р.)

Вар. Б.

Недалеко наш цар сидит, лиш у першім крижу,
 Носит наш цар на голові великују грижу.
 Је шо јїсти, је шо пити, не приймає трунок;
 Пише наш цар до Москальа: „Стань ми на ратунок!“
 А він јему вітписує: „Ој піду тај піду!
 Ньчо міні Веньґра бити з ранку до обїду.“
 Ој повіјав бујниј вітер ја з гору, ја з гору;
 То так вібив Москаль Веньґра, як ціпом солону.

(Гр. Купчанко, Півни буковинскаго народа, N. 313, гл. Записки Юго-Западнаго отдѣла имп. р. Георг. Общества, т. II. Кієвъ 1875, стор. 553.)

Вар. В.

Ој поїхав наш пан цісар до ризу-Паризу,
 Маєж бо він на сердечку великују грижу.
 Та не того грижу маје, шо нема шчо їсти,
 Але того грижу маје, нїгде мїсьця сісти.
 Же шо їсти, же шо пити, не примає трушок;
 А він пише до Москаля: „Јди на поратунок!“
 Москаль јему відписує: „Тај ја пити піду!
 Міні нішчо Венґра вбити лишень до обїду.“
 Ој шо ж тото теј за місто, муром до окола?
 Теј хто јего теј і розбив? то Москаль Никола.
 Ој як розбив јасниј косьцьол теј середну браму,
 Теј вінесли перед војсько біленькују фану.
 А як вијшов Кошутечок теј вправ на колїна:
 „Дарујте ми, льуде, житье, дам вам пити віна!“
 „Не пријшли ми, Кошутечку, твоје вино пити,
 Але-м пријшли, Кошутечку, твоје житье взїти.“

(В Стецеві пов. снятинського від Анни Васалиги записала Марія Гаморак в р. 1890)

Перший з тих варіантів виглядає на вривок з більшої цілости; в третім уже видно перехід до слїдуєчої групи, а заравом зазначено ту стежку, котрою відбув ся сей перехід: замість мало кому звїсного Кромерижу співаки і співачки почали підставляти Париж і таким чином увесь предмет пісні звільна переносив ся з Угорщини до Франції, особливо тоді, коли справді між Австрією і Францією прийшло до війни.

N. 9. Вар. А.

- 1 Із за гори, із за льїса вітрець повїває;
- 2 Сидит цісарь у кріселку тај думку думає.
- 3 Не таку він думку має, шчо би їсти, пити,
- 4 Але таку думку має; як би Франца вбити.
- 5 Пише листи дрібненькіјі як в день так і в ночи:
- 6 „Ти Москальу, славниј царьу, стань ми до помочи!“
- 7 Москаль јему відписує, шчо „Ја піти піду!
- 8 „Не мају шчо Франца бити з рана до обїду.“
- 9 Ој як вијшли жовніроньки на високу гору,
- 10 Розложили жовніроньки своју јасну зброју.
- 11 Ој як взьали каноньери кульями пускати.
- 12 Аж сьа взьали Французові мури розлїтати.
- 13 Ој як вијшов старїй Француз тај вправ на колїна:
- 14 „Ој прошу вас, жовніроньки на бутельку вина!“
- 15 „Не пријшли ми, стариј Франце, твоје вино пити,
- 16 Но пријшли ми, стариј Франце, твоје житье взїти.“
- 17 „Взїли житье, взїли житье, возьміт і здоровје!
- 18 Нај вам буде, жовніроньки, тај на безголовје!“

- 19 Вбили Франца, вбили Франца, коби ішче Венґра,
 20 Тогди би сѣ називала Галичина теньґа.
 21 Вбили Венґра, вбили Венґра, коби ішче Пруса,
 22 Ој тогди би була славна Галичина руська!

В Вербові зап. В. Камяньський, гл. Зоря 1882, стор. 344.

Вар. Б.

- 1—3 = 1—3; 4 = 4... як би Француза забити
 5 = 5... темнькојі ночи
 6 Ти Москальу, солдаторе, стань ми до помочи!
 7—8 = 7—8
 9 Прислав Москаль каноньри тај свої канони
 10 Тај нашому Францьішкови тај до оборони.
 11—12 = 9 10.. каноньри (зам жовніроньки)
 13—14 = 11—12... з канонів стрільати
 15 = 13; 16 = 14... каноньри, нациґте сѣа...
 17—18 = 15 16
 19 Допоможи, моцний боже Француза забити,
 20 Тогди підем в свої крајі, будем сѣа женити.

(В Сапогові пов. гусятинського око́ло р. 1880 записав Лев Василевич.)

Вар. В.

- 1 — 3 = 1 — 3; 4 = 4... Франка...; 5 = 5... темнькојі ночи;
 6 = 6; 7 = 7; 8 = 8... Франка бити тільки до ј обіду
 9 = 9... каноньри; 10 = 10... каноньри
 11 Ој як взьили каноньри кульіма гудьіти,
 12 Аж заплакав старьй Француз та і јего дьіти
 13 = 13; 14 = 14... каноньри
 15 „Ој ми будем вино пити, будемо платити,
 А за своју Украјіну будемо сѣі бити.“

(В Нагуевичах пов. дрогобицького від Юлії Гаврилик записав Ів. Франко в р. 1882.)

Вар. Г.

- 1 = 2... конець стола...
 2 Та як того пса Француза војувати маје.
 3 Пише цісар до Москальа карту о півночи:
 4 = 6 Ти... будь..
 5 „Ој ја тобі славиј царьу до помочи піду,
 6 Нам не стане двом Француза з раньа до обіду.“
 7 Стојіт Гартман в чистім поли тај сѣи позираје,
 8 Ој як наші уланчики марне погибајут.
 9 „Виступајте уланчики та із трону (зам. трупу) свого,
 10 Наступајте Гартманчики з нумер девјітого!“
 11 Наступили Гартманчики як чорньенька хмара,
 12 Узьила сѣи підносити француськаја фана.

- 13 „Вашь фана червонаја, а ј а нашь біла,
 14 Напијмо сьн, Австријаки, по бутельці вина!“
 15 „Нас тут віно не коштује, не будем го пити,
 16 За нашого цісарика будем кровцьу льльти.“
 17 Плачут мами за синами, жони за мужама,
 18 А дівчата молоденькі за кавальєрами.

(В Корчині стрийського пов в р. 1881 записав Павло Кирчів.)

Про варіанти сеї групи не ма що багато говорити. Вони всі записані досить пізно. В вар. 4 в ст 7—12 бачимо опять вставку з полкової поеїі, тм разом героєм являє ся стрийський полк Гартман. В вар. 3 цікаве те, що російські каноніри відповідають Французови (Кошутови), що вони бють ся за свою Україну. І справді російські війська, що в році 1849 ішли на Угорщину, і між котрими було багато Українців, пригадали руським мужикам у Галичині, що за кордоном австрійським живють люде тої самої народности, що й вони, „тільки твердшої віри“, як говорили наші люде.

Н. 10.

Ој сів цісар конєць стола тај думки думаје,
 Як він того Прусачиска звојувати маје.
 Пише карту до Москальа серед онівночи:
 „Ти Москальу, славній царю, будь ми до помочи!“
 „А ја тобі, Јавстријаку, до помочи буду,
 Ја не мају того Пруса з рана до обїду.“
 Ходит гетман по болоню тај сьа позираје,
 Як ті бідні Марцугелі загябајут марні
 „Ој ідіт ви, Марцугелі, до трупу својого,
 Наступили москальчики з нумеру пїтого!
 Наступили Москальчики јак зоря јаснаја,
 Вијшов, вијшов Прусачиско, јак хмара темнаја.
 Ој вијшов тој Прусачиско, зачъив сьн просити:
 „Ој ви паньє Австријаку, не будем сьн бити!
 Ваша фана червонаја, а нашаја біла,
 Напијмо сьн, Австријацн, по бутельці вина.“
 „Ми сьн вина напијемо і будемо пити,
 А за крај свїј, за вітчину будемо сьн бити.“
 Шчоби Польска погинула, Польаки програли!
 Іно мали по корові, і то јім забрали.
 Плачут матки за синами, баби за хлопами,
 Молодіј дівчатојка за кавалірами.

(Записано в с. Кореници, пов. перемиського.)

В тім варіанті, розуміє ся, звертає нашу увагу побожне бажанє співака: „Щоби Польска погинула, Поляки програли!“ Чи не є і воно ремінісценцією подій, трівог і бажань 1863—64 року? Додамо ще, що тут стрічаємо вставку про перемиський полк Маццукеллі (Maz-zuchelli), прозваний нашими людьми „марцугелі“, при чім стереотипна

картина тих вставок: один полк погібає в битві, а другий стає на его місце і dokonує побіди — о стілько тут відмінна, що полк перемиський не віндікує собі геройства і побіди, а власне уступає з поля, щоб дати місце Москалям. Всі ті вставки полкових споминів є о стілько вірні історичній правді, що дійсно полки руські Нужан (в устах народніх Лужан), Гартман, ціс. шволежери, Маццукеллі, Парма, Стефан і Нассау належали до того корпусу, що в декабрі 1848 року під проводом генерала Шліка з Галличини (через Дуклю) рушив на Угорщину і швидко випер поветанців з північних комітатів (Гляди Franz Koczička, Die Winter-Campagne des Graf Schlik'schen Armeekorps 1848 - 1849. Olmütz 1850).

Остаєсь нам іще навести два варіанти тзв. сводних редакцій нашої пісні. Одна у них, записана в Далешеві пов. городенського, вплитає оповідане про Кошута і війну 1849 р. в пісню про панщину і єї скасованє.

N. II.

Як настали давні пани, то і мід вино пили,
 А тогди ми лиш по днєви паньщини робили.
 Як настали сесьї пани, сесьї варіјати,
 Ми мусіли по штири дни паньщини збувати.
 Ми не вміли нї косити, нашї жінки жьбити,
 Тяжко було бідним льудім в Галіції жити.
 А теперка, пане брате, лиш на сьвіті жити,
 Цьсарєви заплатити і собі робити,
 Шче нас чьисто пани просьби гроші заробити.
 Недалеко цьсар сидит, у місті в Парижу,
 Ој маје він на серденьку велику загрижу.
 І не того маје грижу, шчо не маје јісти,
 Але того маје грижу: нема мисьцьци сьїсти.
 Маје јісти, маје пити, не пријмаје трунок:
 Пише листи до Москальн: „Јди на поратунок!“
 Москаль јему відписує, шчо „Ја піти піду,
 Нима мінї Веньґра бити з ранку до обїду.“
 Ој як узьив Веньґра бити, кульми бреньїти,
 Заплакали каноньїри канальськїјі дьїти.
 Як узьили јего гнати, загнали до Турка,
 Тај так він сьа тамка звивав, јак лїса вивјурка.
 Як узьили јего гнати, паркани докола;
 Ньїхто мене не розїбе, лиш Москаль Никола.

(В Далешеві пов. городенського від Гната Вандюка записав в р 1892 Сава Чернецький.)

N. 12.

Віје вјтрец, віје буїниї, вербами колише;
 Сидит цьсарь на стільчкву, вібраньчиків пише.
 Вібраньчики молоденькі ковики сїдлајут,
 Межи ними матьїоньку водов відливајут.

Ој цісарє, цісаріку, на шьо нас вербуєш?
 Магазини погоріли, чим нас погодуєш?
 Ој буду вас годувати вівсьиннов половов,
 Та буду вас уганьати цісарєьков дорогов.
 Ој цісарє, цісаріку, цісарє Францішку,
 Ој пусти нас до домоньку, мамці на утішку.
 Ој цісарє, цісаріку, цісарєва мати,
 Пустіт-ко нас до домоньку трішки погульати.
 Компаніјка си фалила цісаріка вбити;
 Ни хотіли наші гвери на кабзлю спалити.
 Пішов цісар тај да міста, до самого Риму,
 А він має на серденьку дуже страшну грижу.
 А ни тімуј грижу має, шьо нима шьо јісти,
 А він тому грижу має, шьо нима де сісти.
 Має він шьо јісти, пити, не пријмає трунок;
 Він си пише до Маскальї: „Јди на поратунок!
 „Бо міні си збунтувала веа моја держава, —
 Јик ти міні ни поможеш, то буде неслава.“
 Маскаль відти відписує, шьо „Ја пити піду,
 Міні нішчо Угрів бити лишень до обіду.“
 Ізвіјшли си цісаріки, розрубали браму;
 Унав Угор на колінки, виставјіє фану.
 „Ој дајте ми, јасні пани, шче на сьвікі жити,
 А ја мају бочку вина, дам вам си наптити.“
 „Ми не пријшли сьуда, Угре, твоје вино пити,
 Але бо ми пријшли, Угре, житье твоје взьити.“
 Јик зацьили в Венгєршчину бомбами свистати,
 Зацьили си в Будапєштї мури розсипати.
 Але Кошут ни знав того, ни мав тојї діјми,
 А він ни чув, шьо јде Маскаль вороними кіньми.
 На чьис малиј, на годинку так він си обладив,
 Шьо го загнав до огроду і окропне спарив.
 Кошут собі приумів си, вчинив си јак курка,
 Узьив собі пушку Венгєра тај утьк під Турка.

(В Жабю пов. коссєвського від Христини Пеліночки записала Марія Бурачинська в р. 1885.)

Ми поминули тут пісні зі збірки Драгоманова, про котрі згадували више: в книжці его з них цитовані тільки вривки, а ми маємо надію дістати їх повні тексти і випечатати все відмінне від више поданих.

Інтересно, що участь Поляків в угорьськїм повстаню народ наш уважав причиною тої реакції і антишляхетської політики, котра настала в Галичині після скасованя конституції 1849 р. Се висказує кінцевий куплет пісні про знесенє панщини:

Просьїт бога молодицьї тај коло каплицьї
 Утратили пани ласку та через Кошицьї.

(Закінченє пісні про панщину, записаної в Воскрєсїндєх коло Станіславова І. Стефанчуком в 1884 р. Іван Франко.)